

УДК 821.161.3'04.09+821.131.1'04.09

У. І. ЧАРОТА

г. Мінск, ДНУ «Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі»

РЭЦЭПЦЫЯ ІТАЛЬЯНСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ Ў БЕЛАРУСІ (XVI–XVIII СТСТ.)

У артыкуле разглядаецца рэцэпцыя твораў Франчэска Петраркі, Батыста Мантуана, Джавані Бакача, Тарквата Таса і іншых італьянскіх пісьменнікаў літаратурай Беларусі ў XVI–XVIII стагоддзях.

У рамках дадзенага даклада мы вырашылі спыніцца толькі на самых цікавых і паказальных, на наш погляд, фактах рэцэпцыі італьянскай літаратуры ў Беларусі ў XVI–XVIII стагоддзях.

Перш за ўсё італьянска-беларускія культурныя ўзаемасувязі гэтага перыяду адбываліся ў рамках асветы і непасрэдна праз тых беларусаў, якія атрымлівалі адукацыю ў Італіі, падарожнічалі па гэтай краіне. Даследчыкі жыцця знакамітага дзеяча Вялікага княства

Літоўскага, маршалка дворнага Міхаіла Глінскага (1470–1534) адзначаюць: “Па звычайх веку ён вучыўся ў Італіі і там прыняў каталіцтва” [14, с. 103]. Акрамя яго “пры двары герцагаў Ферарскіх, у Мантуі ў палацы Ганзагаў, у Падуі, у Неапалі можна было ўбачыць Радзівілаў, Хадкевічаў, Пузынаў...” [5, с. 148]. Так, напрыклад, Фёдар Міхайлавіч Еўлашоўскі (1546–1619) у сваіх успамінах адзначаў, што яго сын Яўхім знаходзіўся ў Італіі больш за дзесяць гадоў і служыў у мантуанскага князя, разам з якім наведаў Неапаль [10, с. 49, 53, 62]. Акрамя таго, з гэтага помніка мемуарнага жанру мы даведваемся, што ў Мантуі даводзілася бываць і Андрэю Скарульскаму, які “быў членам гуртка Радзівіла Сіроткі” [10, с. 53, 106].

З беларускіх навучэнцаў італьянскіх універсітэтаў нельга не згадаць гуманіста, перакладчыка, першадрукара і філосафа Францыска Скарыну (1490–1551), які атрымаў у 1512 годзе вучоную ступень доктара лекарскіх навук у італьянскім горадзе Падуя, Міколу Гусоўскага (1470–1533), накіраванага ў складзе дыпламатычнай місіі Рэчы Паспалітай у Рым, дзе ён і напісаў “Песню пра зубра”, а таксама Сымона Буднага (1530–1583), які вучыўся ў Італіі і Швейцарыі [3, с. 177; 7, с. 12], прычым “добра валодаў лацінскай, грэчаскай, італьянскай <...> мовамі” [1, с. 73].

Але звернемся непасрэдна да фактаў.

Цяпер, на жаль, не ўсё можна як след высветліць, дакладна акрэсліць і цалкам асэнсаваць, але некаторыя факты гавораць самі за сябе.

У прадмове Ф. Скарыны да 4-й кнігі “Ездры”, “якая была ім падрыхтавана, але не выдадзена і вядома па спісу XVI ст. (на думку вучоных, зроблены са скарынінскага перакладу)”, ёсць прамое пацвярджэнне таму, што беларускі асветнік і першадрукар быў знаёмы са спадчынай італьянскага мысліцеля, пісьменніка і гуманіста Джавані Піка дэла Мірандала (1463–1494): “Пишется предмова на IV книги Ездрыны учителя. Не единому же не буди то чудно и же сии четвертыи книги Ездры межы иными Закона Божья книгами положены суть... О них измену и звлаща святыи Герасим, Исидорис и Брито, а за наших часов люди учиненыя Пикоус (делла) Мирандоула и такоже и иные мнози” [6, с. 449].

Згадаем таксама паведамленне вядомага дантазнаўцы І.Ф. Бэлзы пра фундатара Нясвіжскай бібліятэкі ў XVI стагоддзі: “Па распараджэнню прызнанага правадыра кальвіністаў Рэчы Паспалітай вялікага канцлера літоўскага Мікалая Радзівіла (Чорнага) выконваецца копія з партрэта Дантэ, замоўленага ў XV ст.

будаўнікамі кафедральнага сабора Santa Maria del Fiore ў Фларэнцыі мастаку Даменіка Мікаліна, які ўбраў паэта ў пурпур рымскіх цэзараў, паводле загаду Баніфацыя VIII дазволенага насіць толькі кардыналам. Копія гэтая ажно да пачатку XIX стагоддзя захоўвалася ў віленскім палацы Міхала Клеафаса Агінскага, які, вандруючы па Італіі пасля паражэння паўстання Касцюшкі, наведаў Равэнну, каб пакланіцца грабніцы Дантэ” [2, с. 6]. Названы даследчык мяркуе, што цікавасць прадстаўніка беларускага магнацкага роду да асобы Дантэ Аліг’еры звязана з “надзвычайна шырокім распаўсюджваннем у эпоху рэфармацыі, у тым ліку і ў славянскіх краінах” [2, с. 6] Песні XIX “Пекла”, дзе выразна выявіліся антыпапісцкія погляды італьянскага паэта. Згаданае знаёмства Мікалая Радзівіла Чорнага (1515–1565) з творчасцю італьянскага пісьменніка, хутчэй за ўсё, адбылося падчас вучобы за мяжой; магчыма таксама, што ў замежных падарожжах; але не выключана, што і ў Кракаве, калі ён быў на каралеўскай службе, а пры двары польскага караля знаходзіліся таксама саноўныя і адукаваныя італьянцы.

Нават каб згаданыя факты былі і заставаліся адзінкавымі, дык яны б усё роўна пераканаўча сведчылі, што знаёмства з італьянскай літаратурай адбылося на Беларусі яшчэ ў XVI стагоддзі. Пра гэта, з большай ці меншай факталагічнай абгрунтаванасцю, сведчаць усе даследчыкі, якія звярталіся да адпаведнай праблематыкі. Згадаем, напрыклад, меркаванне І. В. Саверчанкі: “З творчасцю заходнееўрапейскіх аўтараў эпохі Рэнесансу ды Рэфармацыі беларускія чытачы знаёміліся не толькі праз мясцовыя выданні, але й праз выданні заходніх друкарняў, якія ў вялікай колькасці распаўсюджваліся на абшарах нашай дзяржавы <...> У асяроддзі адукаваных людзей ведалі кнігі <...> Дантэ Аліг’еры, Піка дэла Мірандола, Макіявелі ды шмат якіх іншых” [12, с. 45–46].

Важную ролю ў збліжэнні культур адыгралі таксама італьянскага паходжання архітэктары, мастакі, музыканты і педагогі, іерархі каталіцкай царквы, дыпламаты, а таксама купцы і вандроўнікі, якія траплялі на нашыя землі. Асаблівая роля ў гэтым належыць такой вельмі ўплывовай асобе, як Бона Сфорца (1494–1557). Гэтая каралева польская і вялікая княгіня літоўская, жонка Жыгімонта I Старога, бясспрэчна, адыграла значную ролю ў развіцці італа-славянскіх, у тым ліку і беларускіх, культурных сувязей.

З вялікага шэрагу непасрэдных дзеячаў асветы і культуры згадаем прапаведніка ідэй Рэфармацыі ў Вялікім Княстве Літоўскім італьянца Фаўста Соцына (Сацыні) (1539–1604) – у Польшчы ім быў

зроблены пераклад Песні XXIV “Раю” з “Боскай камедыі” Дантэ на латынь [8, с. 103], а паслядоўнікам яго вучэння, дарэчы, быў перакладчык “Евангелля” на беларускую мову Васіль Цяпінскі (1540–1604).

Цікава таксама, што настаўнікам Мялеція Сматрыцкага (1577–1633) быў грэк Кірыл Лукарыс (1572–1638) – доктар Падуанскага ўніверсітэта [3, с. 219]. Найверагодней, што гэта ён пазнаёміў беларускага пісьменніка-палеміста з набыткамі італьянскай літаратуры, у прыватнасці, з творчасцю Франчэска Петраркі (1304–1374) і Батыста Мантуана (1447–1516). Гісторык беларускай літаратуры І.В. Саверчанка прыводзіць паказальны для нас факт: “... У “Трэнас” Мялет Сматрыцкі ўключыў уласны пераклад з лаціны вершаў Франчэска Петраркі і Мантуана Батысты, у якіх крытыкавалася папства...” [11, с. 44].

Аўтарытэтны гісторык беларускай літаратуры А.Ф. Коршунаў адзначаў, што ў XVI – першай палове XVII стст. “... у выдадзеных кнігах мясцовых аўтараў шырока папулярызавалася пераважна ў выглядзе цытат творчасць заходнееўрапейскіх гуманістаў (Ф. Петраркі, Дж. Бакачыо, ... Д. Саванаролы)” [3, с. 193]. І. В. Саверчанка таксама звяртае ўвагу, што беларускія публіцысты гэтага перыяду “...пры выбары эфектыўных аргументаў вельмі часта звярталіся да меркаванняў заходнееўрапейскіх аўтарытэтаў эпохі Рэнесансу ды Рэфармацыі. <...> Дантэ Аліг’еры, Франчэска Петраркі, Піка дэла Мірандола, Макіявелі” [13, с. 165]. Прычым, важна адзначыць, што аўтары-беларусы, цытуючы творы аўтарытэтных замежнікаў, іх “каментавалі, уводзячы ў кантэкст айчынай культуры” [12, с. 46].

Вядома, што дзеяч беларускай культуры, пісьменнік і перакладчык Беняш Будны (XVI–XVII стст.) перастварыў 9 навелу з другога дня “Дэкамерона” Джавані Бакача (1313–1375) (“Аповесць суіцыйная пра купца Барнабаша” ці “Займальная гісторыя пра купца, які пусціўся ў заклад з іншым на цноту ўласнае жонкі”), якую выдавец Пётр Бластус Кміта ўключыў у 4-ю кнігу “Апафегматаў” (“Кароткія і ясныя аповесці, якія па-грэчаску называюцца “Апафегматы” (Любча, 1614 г.) [4, с. 823].

І гэта не адзіны факт рэцэпцыі творчасці Джавані Бакача беларускімі пісьменнікамі. Даследчыца творчасці заснавальніцы літаратурнага і тэатральнага салонаў у Нясвіжы, паэтэсы і драматурга Францішкі Уршулі Радзівіл (1707–1753) Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая лічыць, што сюжэты трагедыі “Золата ў агні”(1750) і камедыі

“Каханне – дасканалы майстра”(1752) былі запазычаны з дзясятай навелы дзясятага дня і першай навелы пятага дня “Дэкамерона” Дж. Бакача адпаведна [4, с. 867–868, 872]. Княгіня дала сваю арыгінальную інтэрпрэтацыю сюжэтаў помніка італьянскай і наогул еўрапейскай навелістыкі.

У сваёй кнізе “Палата кнігапісная: Рукапісная кніга на Беларусі ў Х–XVIII стагоддзях” гісторык М.В. Нікалаеў прыводзіць звесткі пра існаванне на Беларусі рукапіснага перакладу паэмы “Вызвалены Іерусалім” Тарквата Таса (1544–1595). Пра гэта сведчаць два дакументы з архіву Літоўскай праваслаўнай кансісторыі. Ва Указе ад 1 студзеня 1830 г. з Грэка-уніяцкай калегіі ў Літоўскую грэка-уніяцкую семінарыю было сказана: “Сия Коллегия находя нужным для некоторых соображений иметь в виду перевод на словянском языке Тассовой поэмы освобожденный Иерусалим, находящийся в рукописи в книгохранилище, принадлежащем ныне Литовской Греко-униатской Семинарии...”, загадвае кнігу “на время” перадаць у Грэка-уніяцкую духоўную калегію” [9, с. 115]. З рапарта семінарыі, пасланага ў адказ (разам з запатрабаванай кнігай), вынікае, што паэма Таса была перапісана ў рукапісным зборніку пад загалоўкам “Путь к житію благочестиву всемъ Православнымъ християнамъ, отъ многихъ святыхъ и богоносныхъ отецъ и учителей церкви святой православной Кахолической преданный, с трудом иноков общежительной обители Кутеинской изложенный и во типографію братства, православного Могилевского Максима Воцанки поданный року 1704”. Акрамя таго, па словах М.В. Нікалаева, “...у рапарце семінарыі паведамляецца таксама, што пераклад Тасавай паэмы ў пададзеным рукапісе не поўны; змяшчае толькі дзесяць песень...” [9, с. 115]. Хто пераклаў гэтыя песні, калі гэтая кніга трапіла ў Жыровіцкую бібліятэку, а таксама далейшы лёс яе, на жаль, невядомы.

Намі прыведзены толькі некаторыя факты, якія могуць служыць доказамі італьянска-беларускіх літаратурных сувязей у XVI–XVIII стст. Дадзеная праблема патрабуе далейшай шматаспектнай і шматвектарнай пошукавай працы, вынікам якой павінна стаць падрабязная фактаграфія, сістэматызацыя назапашаных фактаў і больш грунтоўнае іх асэнсаванне.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1 Ахрыменка, П. П. Старажытная беларуская літаратура : вучэбны дапаможнік для філалагічных факультэтаў вышэйшых навучальных устаноў / П. П. Ахрыменка, М. Р. Ларчанка. – Мінск : Выш. шк., 1968. – 174 с.

2 Бэлза, И. Данте и культуры славянских народов: к 700-летию со дня рождения Данте / И. Бэлза // Советское славяноведение. – 1965. –

№ 4. – С. 3–16.

3 Гісторыя беларускай літаратуры: старажыт. перыяд / пад рэд. М. А. Лазарука, А. А. Семяновіча. – Мінск : Выш. шк., 1985. – 336 с.

4 Гісторыя беларускай літаратуры XI–XIX стст. : у 2 т. Т. 1. Даўняя літаратура XI–першая палова XVIII стагоддзя. – Мінск : Бел. навука, 2006. – 910 с.

5 Голенищев-Кутузов, И. Н. Славянские литературы : статьи и исследования / И. Н. Голенищев-Кутузов. – М. : Худ. лит., 1973. – С. 132–216.

6 Дарашэвіч, Э. К. Піка дэла Мірандала Джавані / Э. К. Дарашэвіч // Францыск Скарына і яго час : энцыкл. давед. / [рэдкал.: І. П. Шамякін (гал. рэд.) і інш.]. – Мінск : БелСЭ, 1988. – С. 449.

7 Кароткі, У. Г. 3 гісторыі мастацкага слова Беларусі / У. Г. Кароткі // Старажытная беларуская літаратура : зб.: для стар. шк. узросту. – Мінск : Юнацтва, 1990. – С. 5–16.

8 Моравский, К. Данте в Польше / К. Моравский // Данте и славяне : сб. ст. – М. : Наука, 1965. – С. 95–156.

9 Нікалаеў, М. Палата кнігапісная: Рукапісная кніга на Беларусі ў X–XVIII стагоддзях / М. Нікалаеў. – Мінск : Маст. літ., 1993. – 239 с.

10 Помнікі мемуарнай літаратуры Беларусі XVII ст. / уклад., уступ. артыкул і камент. А. Ф. Коршунава. АН БССР, Ін-т літ. імя Я. Купалы – Мінск : Навука і тэхніка, 1983. – 175 с.

11 Саверчанка, І. В. Старажытная паэзія Беларусі XVI–першай паловы XVII ст. / І. В. Саверчанка. – Мінск : Навука і тэхніка, 1992. – 252 с.

12 Саверчанка, І. Aurea mediocritas. Кніжна-пісьмовая культура Беларусі : Адраджэнне і ранняе барока / І. Саверчанка. – Мінск : Тэхналогія, 1998. – 319 с.

13 Саверчанка, І. В. Публіцыстычная літаратура Беларусі другой паловы XVI–XVII ст. : праблемы паэтыкі : дыс. ... д-ра філал. навук / І. В. Саверчанка. – Мінск, 2000. – 269 с.

14 Тарасаў, К. Памяць пра легенды: постаці беларускай мінуўшчыны / К. Тарасаў. – 2-е выд., дап. – Мінск : Польша, 1993. – 268 с.

The article examines the reception of works written by Francesco Petrarca, Battista Mantovano, Giovanni Boccaccio, Torquato Tasso and other Italian writers by Belarusian literature of the 16th-18th centuries.